

УДК 316.75 (477) "653"

ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ БІЛЬШОВИЗМУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

ОЛЕКСАНДЕР СИТНИК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Донецького юридичного інституту Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

У статті зроблено спробу охарактеризувати процес формування ідеології більшовизму. Опираючись на низку досліджень, автор простежив витoki та особливості цього феномену. Показано вплив більшовицької ідеології на деяких українських політичних лідерів, які не бачили їй альтернативи у досліджуваній період.

Ключові слова: ідеологія більшовизму, марксизм, комунізм, світова революція, соціалізм.

Постановка проблеми. Трагічна історія України періоду першої половини ХХ століття значною мірою була зумовлена поширенням більшовицької ідеології. Низький рівень національного самоусвідомлення українців Наддніпрянської України через слабкий культурно-просвітницький розвиток, брак політичної волі та досвіду державотворення в очільників УНР; велика довіра до соціалістичної пропаганди, критичний стан духовності народу внаслідок заформалізованості православної віри - усе це та низка інших чинників зумовили утвердження в Україні ідеології більшовизму з усіма подальшими наслідками. Причини цього, як і сам процес розвитку більшовицької ідеології, є актуальним предметом дослідження з огляду на небезпеку реанімації нео-більшовизму у вигляді авторитарних тенденцій у сучасній Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі більшовизму та його впливу на Україну присвячена значна кількість праць, серед яких варто виділити роботи А. А. Арутюнова [1], М. О. Бердяєва [2], В. І. Вернадського [3], Е. Карра [4], С. Коена [5], Є. Маланюка [6], Є. Сверстюка [7], П. Штепи [8] та ін. Однак процес формування ідеології більшовизму та її вплив на суспільно-політичний розвиток в Україні на початку ХХ століття залишається поки що недостатньо вивченим.

Мета статті полягає в дослідженні процесу формування ідеології більшовизму та особливостей поширення й утвердження її в Росії. Окремо слід проаналізувати причини активного проникнення цієї ідеології в сусідні країни, насамперед в Україну, і простежити її вплив на суспільно-політичний розвиток.

Виклад основного матеріалу. Витoki ідеології більшовизму пов'язані не тільки з марксизмом і не лише з революційно-демократичним і народницьким рухом у Росії ХІХ століття. Вони певною мірою сягають кількох століть Російської імперії. Незважаючи на те, що більшовицькі лідери ставилися вороже до російського монархізму, традиції останнього досить тісно переплелися з більшовицькою ідеологією. П. Штепа навів низку свідчень зарубіж-

них авторів, у яких обґрунтовується імперський характер Москви, котра, змінивши назву "монархізм" на "більшовизм", не змінила мети - нав'язування всьому світові власних уявлень про суспільний і політичний лад [8, с. 272, 273]. Особливо ж настирливим це нав'язування було по відношенню до сусідніх народів, і насамперед - українців.

Аналізуючи ідеологію більшовизму, Є. Маланюк влучно зауважив, що вже в перших проявах більшовизму російський народ відчув традиційний дух автократії, дух історичного царизму, котрий росіянину істотно притаманний. Відтак, російська революція, будучи по суті розпадом імперії, знайшла в більшовиках зміну обслуги, імперської машини, оскільки її вже були не здатні обслуговувати здегенеровані нащадки історичного, досить ослабленого різного роду впливами, "служилого дворянства" [6, с. 7, 8].

Однією із суттєвих передумов появи більшовизму було поширення соціалістичних ідей. М. О. Бердяєв відзначив три стадії їх розвитку в Росії: утопічний соціалізм, народницький соціалізм та науковий, або марксистський, соціалізм [2, с. 27]. Зумівши скористатися "брендом" соціалізму, більшовики були надто далекі від утілення в життя навіть його засад, не говорячи вже про комуністичні ідеї. У своїй незавершеній статті "Исторический смысл событий в России" В. І. Вернадський підкреслив безпосередню залежність соціалізму від науки та наукового мислення [3, с. 526, 527]. Підкоривши науку ідеологічним догмам, більшовики фактично нівелювали не лише сутність науки, але й деформували справжній зміст соціалізму.

Одним із суттєвих чинників становлення ідеології більшовизму був нігілізм. Згідно з твердженням М. Бердяєва, російський нігілізм заперечував Бога, дух, душу, норми й вищі цінності. При цьому всьому він виникав на духовному ґрунті православ'я, у душах, які отримали православно-формальну форму - однак у вигляді вивернутої навиороті православної аскези, безблагодатної аскези. В основі російського нігілізму лежало відчуття світу, що перебуває у злі, визнання гріховності всіякого багат-

№7 (98) жовтень 2009 р.

ства й розкоші життя, всілякої творчої надмірності в мистецтві, у думці. Подібний до православної аскетики нігілізм був індивідуалістичним рухом, але також був спрямований проти творчої повноти й багатства життя людської індивідуальності. Нігілізм уважав гріховною розкішшю не лише мистецтво, метафізику, духовні цінності, але й релігію. Усі зусилля мали бути віддані на емансипацію земної людини, емансипацію трудового народу від непомірних страждань, на створення умов щасливого життя, на знищення марновірства та забобонів тощо [2, с. 37, 38]. Більшість цих рис було перейнято більшовизмом.

Згодом ідеологи більшовизму зроблять спробу замінити релігію й православ'я, зокрема, на комуністичний атеїзм. При цьому ідея аскези у вигляді самовідданості комуністичним ідеалам і принципів моральної досконалості будівника комунізму мала бути інтегрована в нове соціалістичне суспільство. Мистецтво й наука були вихолощені й перетворені на знаряддя комуністичної ідеології.

Є. Сверстюк зауважив, що більшовизм не випадково прищепився в Російській імперії, там, де особа була зневажена віками. Саме там поява комуністів не викликала рішучого опору, адже в Росії століттями культивувалася мова казенної брехні як мова деспотизму. Тому доведена більшовиками до принципу "жизнь во лжи" не викликала в масі великого опору. Та й в імперії, де тотальне закріпачення й рабство перейшло в ХХ століття, легко було зберегти це рабство та полон страху під модною назвою "комунізм". Вихованці рабів стали ідеологами, обдурений народ прийняв демагогів як нове начальство [7, с. 722].

Усі спроби протидії поширенню та активізації більшовизму поряд із іншими соціал-демократичними та соціал-революційними напрямками, що їх робили царські урядовці, були або неефективними, або ж незавершеними. Чи не найбільш яскравим прикладом цього була діяльність П. А. Століпіна, який військово-політичними та соціально-економічними реформами (певною мірою наміченими ще його попередником С. Ю. Вітте) прагнув підірвати ґрунт у революційно налаштованих сил. Однак цілком передбачуване вбивство Століпіна одним із його політичних опонентів Багровим фактично розчистило шлях більшовизму до захоплення влади.

П. Століпін був російським націоналістом [9, с. 27]. Він, як і цар Микола II, прагнув до зміцнення самодержавства та самостійної російської стратегії [10, с. 135]. При тому, що П. Століпін міг бачити далі й глибше, ніж інші представники правлячої еліти, його трагедія полягала в тому, що владоможці, насамперед Микола II, не бажали мати у своєму колі державного діяча, який переважав їх за особистими якостями [11, с. 78]. Таким чином, російська влада, сама того не бажаючи, фактично сприяла активізації революційних сил, у тому числі й для зміцнення більшовизму в Росії.

За Е. Карром, економічна відсталість Росії полегшила шлях для політичного триумфу революціонерів, оскільки їм протистояли лише залишки пережитків феодалізму та нерозвинутий й ще неефективний капіталізм. Але ця ж обставина зробила подальшу роботу соціалістичного будівництва значно складнішою, оскільки належало будувати нове со-

ціалістичне суспільство без міцного демократичного й капіталістичного фундаменту, наявність котрого марксистська теорія вважала обов'язковою умовою [4, с. 612]. Фактично економічних підстав для соціалістичного будівництва не було, натомість більшовики прагнули надолужити це своєю ідеологією.

Було б неправомірно вважати, що трагічна доля України, як, до речі, і Росії, унаслідок події революції та громадянської війни була зумовлена лише роллю більшовиків. На думку очевидців тих подій (Р. Гуля, О. Спиридовича та ін.), значну долю відповідальності має нести й політичне оточення Миколи II, яке "в зародку задушило" проєкт багатопартійної системи в державі, поданий П. Століпіном царю. Цей проєкт, відсікаючи екстремістські партії (есерів-максималістів, більшовиків, анархістів, вірменський "Дашнакцютюн" та ін.), передбачав законодавчу легалізацію всіх інших поміркованих політичних партій у Думі та в країні, включаючи й польських, литовських, грузинських, фінських й українських націоналістів. Протягом 1908-1913 років жандармська "охоронка" звела активність усіх радикальних елементів у Росії до мінімуму. Проте наближені до російського царя, відсторонивши Вітте, ліквідувавши Століпіна, створивши распутінщину й сухомліновщину, прискорили прихід до влади "тимчасових" О. Керенського та інших, які вже остаточно розчистили шлях більшовикам. Але найбільш роковим рішенням російських державотворців було втягнути непідготовлену Росію в Першу світову війну. І якби не це рішення, більшовики ніколи б не захопили влади [12, с. 19-21].

Попри те, що до 1917 року російський більшовизм являв собою лише незначну частину європейського марксизму, він сам складався з різних ідейних і політичних напрямів, які суперечили один одному. Деякі з них перебували під впливом різних шкіл європейського марксизму, інші - немарксистських ідей, треті - російського народництва й анархізму. Один із найсуттєвіших чинників політичних суперечностей і розходжень був пов'язаний із передбаченою перемогою у відсталій аграрній Росії марксистської партії, чия революційна доктрина стосувалася зрілого індустріального суспільства. У перші ж роки революції за фасадом політичної та організаційної єдності, проголошуваного під назвою "демократичного централізму", більшовики розходилися в думках із приводу філософії та політичної ідеології [5, с. 31].

У "Квітневих тезах" Леніном було закладено ідеологічну програму більшовиків, що передбачала насамперед побудову "держави-комуни", націоналізацію землі та створення радянських господарств. Спочатку у "Квітневих тезах", а згодом у роботі "Держави і революція" Ленін досить схематично інтерпретував хід історії: буржуазна революція - це перший етап революції, після чого має настати диктатура пролетаріату, котра, у свою чергу, повинна покласти початок побудові безкласового суспільства [13, с. 127, 261, 322]. Так, схематичний підхід в історії визначив мету та сенс суспільного розвитку. Тепер кожний знав, що є прогресивним, а що реакційним [14, с. 40].

На думку Й. Баберовскі, від самого початку експеримент більшовиків тримався на ідеологічних об'єктах. Ленін у брошурі "Держави і революція" віщу-

вав про диктатуру пролетаріату та навіть фантазував про відмирання права та державного апарату з туманними вказівками, як таку програму здійснити [15, с. 30].

Усупереч упердженій думці про прозорливість чи навіть геніальність Леніна, можна навести низку прикладів безпідставності тверджень у його роботах. Наприклад, у праці "Держава і революція" він слідом за Енгельсом розвивав думку про немовби неминучість відмирання держави після зникнення класів [13, с. 258]. Більше того, робота "Держава і революція" зробила антидержавність органічною частиною ортодоксальної більшовицької ідеології, хоча вона й залишалася нереалізованою обіцянкою після 1917 року [5, с. 70]. Аналогічними були й інші ідеї, наприклад, про неминучість світової революції.

Старий соціал-демократ Г. Соломон, який особисто добре знав В. Леніна, у грудні 1917 року мав розмову з останнім про долю революції та Росії. Соломона вразила насамперед категоричність, із якою Ленін твердив про завдання світової революції [16, с. 153]. Леніну було цілком байдуже, скільки знадобиться людських життів, щоб здійснити "світову революцію". Важливо було досягнути заповітної мети - захопити владу. І ще задовго до світової війни (у 1908 році) він ставив питання про "всесвітню революцію пролетаріату" [1, с. 110, 111]. Аналогічно була позиція і в Л. Троцького. Його життєвим кредо було: "Тільки світова революція може привести до революції в Росії". Ця нав'язлива ідея переслідувала Троцького до кінця життя [17, с. 126].

На початку весни 1917 року в Росію ринув потік так званих революціонерів-емігрантів, кримінальних елементів. У "зампломбованому" вагоні й дещо пізніше іншим потягом через Німеччину та Болгарію в Росію прибувають політичні авантюристи та злодії, щоб захопити владу. Очолив похід цієї міжнародної злочинної організації в Росію палкий владолобець Володимир Ульянов. А захопивши владу, Ленін зводить терор і насилля в ранг державної політики. Ленін створював у Росії авторитарний лад. Більше того, у міру зміцнення своєї влади він став екпортувати своє дітище - більшовизм - у країни Заходу та Сходу, називаючи цю політичну диверсію "світовою революцією" [1, с. 110, 112, 113]. Ідея світової революції стала однією з найбільш актуальних тем у середовищі більшовицьких ідеологів. Вона давала привід не лише для гострих дискусій, а й для відвертої боротьби в їхньому середовищі.

Досить значний внесок у формування більшовицької ідеології як напередодні Жовтневого перевороту, так і після нього зробив М. Бухарін. Так, у 1915 році він обдумував варіант несоціалістичної неринкової економіки (котра б породила більш жорстоку систему експлуатації, ніж при капіталізмі). У 1917 році Бухарін очолює опозицію лівих більшовиків із позицією безкомпромісного радикалізму (зокрема щодо заперечення доцільності мирного договору з Німеччиною та відстоювання ідеї світової революції) [5, с. 59, 71, 75]. А на початку 1918 року М. Бухарін стає на чолі "лівих комуністів", виступивши проти укладення мирного договору з Німеччиною. Його позиція була орієнтована на світову соціалістичну революцію, і в укладенні сепаратного миру з Німеччиною він вбачав зраду інтересів ре-

волюційного пролетаріату на Заході. Пізніше він визнав помилковість своєї позиції [18, с. 18]. Перетворення революції на світове явище було для Бухаріна порятунком не лише для Радянської Росії, але й усього людства. Його ідея про те, що революційна війна покладе кінець війні імперіалістичній, при цьому видавалася не надто логічною [5, с. 96]. Загалом позиція М. Бухаріна в цьому питанні певний час збігалася з теорією "перманентної революції" Л. Троцького та переконанням деяких інших членів РСДРП (б), які вважали, що без світової революції соціалістична революція в Росії приречена на поразку. Одним із головних спрямувань агресивної політики більшовиків став наступ на Україну з її великими продуктовими запасами, що були вкрай необхідні більшовикам для продовження "революційної війни".

Слід наголосити, що саме М. Бухарін знаходився серед ініціаторів першої внутрішньопартійної опозиції в Радянській Росії - "лівих комуністів". У цій якості вони наголошували на тому, що радикалізм, котрий привів більшовиків до влади, допустимий і в політиці вже правлячої партії [5, с. 82]. Такі ідеї, що нерідко були навіть більш радикальними за позицію Леніна, свідчили про надмірну утопічність й відірваність від реалій. Щоправда згодом Бухарін змінив свою позицію на більш помірковану. Насамперед - у ставленні до селянства.

Але в самий розпал військового комунізму, у травні 1920 року, з'являється робота М. Бухаріна "Економіка перехідного періоду". У ній автор розвиває ідеологію комуністичної революції та систему пролетарської диктатури, розглядає військовий комунізм як такий, що відповідає специфічним російським умовам переходу від капіталізму до соціалізму й здійснюється за допомогою диктатури пролетаріату та революційного насилля [19, с. 103, 104, 140, 161, 166]. Однак ілюзії М. Бухаріна щодо "військового комунізму" почали руйнуватися вже в 1920 році й на початку 1921 року, коли він визнав необхідність докорінних змін, насамперед - заміну продрозверстки [5, с. 173]. Це, у свою чергу, вимагало й відповідної зміни курсу більшовицької ідеології.

"Військовий комунізм" являв собою одну з небагатьох спроб людства побудувати суспільство, у якому повністю б заперечувалися природні права людини (право на власність, вільне підприємництво, торгівлю). Він також став одним із найбільш руйнівних факторів основи основ правової держави й громадянського суспільства - інституту приватної власності. Завжди вважалось, що "військовий комунізм" був явищем тимчасовим, обумовленим складнощами громадянської війни, і нічого спільного не має із соціалізмом і комунізмом. Однак уся радянська історія демонструвала, що "військовий комунізм" як політика насилля й примусу становить сутність режиму комуністичної партії. Окремі відступи від нього свідчили лише про неефективність політики насилля з точки зору економіки й виживання режиму [20, с. 282, 283]. Норми партійної демократії 1917 року, так само, як і майже ліберальний і реформаторський образ більшовицької партії початку 1918 року, поступились безжалісному фанатизму, жорсткій авторитарності та проникненню "мілітаризації" в усі сфери життя. У жертву була принесена

не тільки внутрішньопартійна демократія, а й децентралізовані форми народного контролю, створені в 1917 році по всій країні - від місцевих Рад до фабричних комітетів. Більшовики визнавали, що не бачать іншої альтернативи, оскільки, як заявив Бухарін, "республіка - є військовий табір". Як частина цього процесу, позиція партії більшовиків щодо її політичних противників змінювалася від вимушеної терплячості на початку до вигнання інших соціалістичних партій із Рад у червні 1918 року, й нарешті, зумовила спалахи терору після замахів на більшовицьких керівників [5, с. 109].

Ідеологія більшовиків, серед іншого, передбачала розкол і протиставлення сільського населення. Ш. Фіцпатрік звернула увагу на те, що в основі ідеї більшовиків про бідняків і селян було протиставлення так званих куркулів із незаможниками [21, с. 25]. Проте справжніх куркулів на селі після громадянської війни практично не залишилося. Насправді до цієї категорії зараховувалися середняки, які своєю працею могли розвивати власне господарство [22, с. 118]. Однак і вони становили для більшовиків серйозну загрозу, оскільки саме існування селян-власників суперечило принциповим засадам більшовицької ідеології.

Висновок

Протягом другої половини XIX - початку XX століття російська абсолютистська монархія була анахронізмом у Європі, а Росія вважалася відсталою феодално-кріпосницькою державою. Цілком об'єктивно, що такий її стан зумовлював активний революційний рух, що вів до кардинального зламу існуючого суспільно-політичного устрою. У силу занадто тривалої стагнації самодержавства, еволюційний шлях реформ у Росії був справою нагальною, але й досить ризикованою, насамперед з огляду на особливості ментальності росіян, переважна частина яких, із притаманним їм максималізмом прагнула більшого. Цим і скористалися більшовики, відібравши владу практично "голими руками" в деморалізованій і розкладеній російській політичній еліті.

Значний успіх більшовиків був уможливлений завдяки їхній ідеології, котра, попри свою демагогічність і неконструктивність, змогла на перших порах повернути значні народні маси. Навіть несприйняття широким загалом українського селянства соціалістичних і комуністичних ідей із їх утопічними обіцянками тотальної зрівнялівки та справедливості, не відвернуло трагічної участі України в кривавому більшовицькому експерименті. Значна частка вини в цьому лежить на українських політичних лідерах, які, попри свою освіченість і знання, переважно не змогли зрозуміти лицемірну сутність більшовицької пропаганди й організувати належний захист українських земель від більшовицької агресії та унеможливити активне поширення більшовицької ідеології в Україні. Більше того, вони не змогли створити дієвої альтернативи останній у вигляді власної національної чи державницької ідеології.

Слід підкреслити, що в подальшому окреслена тема потребує більш детального дослідження та висвітлення. Насамперед це стосується процесу подальшого розвитку більшовицької ідеології та встановлення її домінування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнов А. А. Ленин. Личностная и политическая биография (документы, факты, свидетельства) / А. А. Арутюнов. - Т. 2. - М. : Вече, 2003. - 480 с.
2. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. Репринтное воспроизведение издания YMCA-PRESS, 1955 г. / Н. А. Бердяев. - М. : Наука, 1990. - 224 с.
3. Вернадский В. И. Начало и вечность жизни / В. И. Вернадский. - М. : Сов. Россия, 1989. - 704 с.
4. Карр Э. История Советской России. Кн. 1 : Т. 1 и 2. Большевицкая революция. 1917-1923 / Э Карр ; [пер. с англ.]. - М. : Прогресс, 1990. - 708 с.
5. Козн С. Бухарин. Политическая биография. 1888-1938 / С. Козн ; [пер. с англ.]. - М. : Прогресс, 1988. - 574 с.
6. Маланюк Є. До проблеми большевизму / Є. Маланюк // Большевизм і визвольна боротьба : [збірка статей]. - Видання : ЗЧ ОУН, 1957. - С. 3-73.
7. Сверстюк Є. На святі надій : [вибране] / Є. Сверстюк. - К. : Наша віра, 1999. - 784 с.
8. Штепа П. Московство / П. Штепа. - [видання 3-є]. - Дрогобич : Відродження, 2000. - 352 с.
9. Шубинской Н. Жизнь и деятельность П. А. Столыпина // Столыпин П. А. - жизнь и смерть за царя / Сост. З. М. Чавчавадзе. - М. : "Рюрик", 1991. - С. 8-29.
10. Попович М. В. Червоне століття / М. В. Попович. - К. : АртЕк, 2007. - 888 с.
11. Зырянов П. Н. Петр Аркадьевич Столыпин / П. Н. Зырянов // Россия на рубеже веков : исторические портреты. - М. : Политиздат, 1991. - С. 48-78.
12. Сироткин В. Г. Жандарм, история и "агенты влияния" / В. Г. Сироткин // Спиридович А. И. Большевизм от зарождения до прихода к власти. - М. : Изд-во Эксмо, Изд-во Алгоритм, 2005. - С. 8-33.
13. Ленин В. И. Избранные сочинения : в 10-ти т. / В. И. Ленин. - Т. 7. - Март-октябрь 1917. - М. : Политиздат, 1986. - 635 с.
14. Линденберг К. Технология зла: к истории становления национал-социализма / К. Линденберг ; [пер. с нем.]. - М. : Энигма, 1997. - 112 с.
15. Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму / Й. Баберовскі ; [пер. з нім.]. - К. : К.І.С., 2007. - 248 с.
16. Соломон Г. А. Среди красных вождей / Г. А. Соломон. - М. : Современник-Росинформ, 1995. - 512 с.
17. Салганик Е. Л. Выродок истории / Е. Л. Салганик. - М. : Евразия+, 2000. - 368 с.
18. Наумов В. П. Возвращение к правде // Бухарин: человек, политик, ученый / Под ред. В. В. Журавлева - М. : Политиздат, 1990. - С. 8-62.
19. Бухарин Н. И. Проблемы теории и практики социализма / Н. И. Бухарин. - М. : Политиздат, 1989. - 512 с.
20. Якупов М. Н. Военный коммунизм - история неправых отношений / М. Якупов, Ю. Кроливец // Записки исторического факультета Одесского державного университета имени И. И. Мечникова. - 1999. - Вып. 8. - С. 282-291.
21. Фіцпатрік Ш. Классы и проблемы классовой принадлежности в Советской России 20-х годов / Ш. Фіцпатрік // Вопросы истории. - 1990. - № 8. - С. 16-31.
22. Антонов-Овсиенко А. В. Сталин и его время / А. В. Антонов-Овсиенко // Вопросы истории. - 1989. - № 3. - С. 106-123.

О. Sytnyk

BEGAN FORMING OF IDEOLOGY OF BOLSHEVISM AND ITS INFLUENCE ON SOCIAL AND POLITICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE XX AGE

In the given article the attempt to describe a process of forming of ideology of bolshevism is done. Opposing on the row of researches, the author traced its sources and features. The special attention is spared to dependence of bolshevism on tradition of Russian monarchism.

Key words: ideology of bolshevism, Marxism, communism, world revolution, socialism.

© О. Ситник

Надійшла до редакції 31.08.2009

УДК 930(477.6)

**ЖІНКИ У ВІДБУДОВІ ГОСПОДАРСТВА
ДОНБАСУ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ВІЙНИ (1941–1945 рр.):
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

ГОРЄСЦЬ,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Донецького національного університету*

У статті вперше дається комплексний історіографічний аналіз наукових праць із проблеми участі жінок у відбудові важкої промисловості, залізничного транспорту, сільського господарства, установ освіти, охорони здоров'я та культури під час визволення Донбасу від німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни, а також аналізується джерельна база з проблеми.

Ключові слова: відбудовчі процеси, війна, жінки, народне господарство.

Постановка проблеми. Друга світова війна завершилася майже шістьдесят п'ять років тому, а її події та наслідки до сьогодні є актуальним предметом наукових та соціальних розробок. І не лише тому, що з позиції сьогодення є можливість повніше й глибше розглянути причини й перебіг історичних процесів того часу, заповнити "білі плями" історії, а й тому, що до сьогодні в людей залишається гострим емоційне сприйняття війни й усього, що з нею пов'язано.

У сучасників у зв'язку із цим з'явилося певне відчуття, що необхідно встигнути записати й осмислити спогади тих, хто був очевидцем тих страшних і героїчних часів, виникло нове ставлення, інша оцінка багатьох подій і епізодів самої війни. Останнє плідно вивчається в контексті такого напрямку соціальних досліджень, як вивчення життєвого світу людини в контексті соціальної модернізації (Н. Козлова, Н. Смирнова, В. Федотова, Н. Луман та інші). Залучення методології цих досліджень в історичну науку дозволяє плідно розробляти теми участі окре-

мої особи чи окремого соціального прошарку людей у доленосних для країни історичних подіях, зокрема Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах.

Об'єктом нашого дослідження є українське жіноцтво в часи важких воєнних випробувань. Численні факти героїчної й самовідданої роботи жінок на фронті й у тилу, на звільнених територіях заслуговують на окрему історичну розробку, метою якої буде не просто узагальнити й комплексно описати дії та вчинки цієї соціальної верстви, а й простежити передумови й причини подібної соціальної поведінки, виявити основні тенденції та поведінкові стереотипи, які уможливили активну соціальну й трудову позицію жінки в сучасному українському суспільстві.

Географічно дослідження обмежується територією Донбасу - регіону, показовому з точки зору різноманіття видів трудової діяльності, у яких брали участь жінки, і з точки зору неоднорідності національно-етнічного складу жіноцтва, що відбудувало регіон.

№7 (98) жовтень 2009 р.